

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı (21 Şubat 1921-12 Mart 1921)

Erkin AKAN*

Özet

Bu çalışma, Osmanlı Devleti ile İtilaf hükümetleri arasında, 10 Ağustos 1920'de imzalanmış olan Sevr Barış Antlaşması'nın bazı maddelerinin yeniden düzenlenmesi için Londra'da 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanmış olan Londra Konferansı görüşmelerini Osmanlı Arşivi belgeleri üzerinden incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlar. Sevr Barış Antlaşması, Osmanlı Devletini mali, iktisadi, askeri alanlarda denetim altına alarak; onun, egemen bir devlet olmasına izin vermeyen, aynı zamanda, devletin sınırlarını daraltan bir antlaşmadır. Sevr'in imzasından kısa bir süre sonra, bu antlaşmanın uygulanmasının mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Sevr'in uygulanmayacağı ilk belirtisi, Büyük Millet Meclisine bağlı orduların, Doğu Anadolu'da Ermenistan'a karşı başarı gösterip Ermenistan ile Büyük Millet Meclisi Hükümetleri arasında 2/3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasıdır. İkinci belirtisi, Sevr'in uygulanması için baskı aracı olarak kullanılan Yunan askeri hareketinin, 10 Ocak 1921'de I. İnönü Muharebesi ile durdurulmasıdır. İtilaf Devletleri, bu iki gelişmeden sonra, Sevr'in bazı maddelerini düzenlemek için hem İstanbul Hükümetini hem de Ankara Hükümetini Londra Konferansına davet etmiştir. Londra Konferansı görüşmeleri 23 Şubat 1921-12 Mart 1921 tarihleri arasında yedi celse yapılmıştır. Görüşmelerde İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti birlikte hareket etmiştir. İstanbul Hükümeti temsilcisi Tevfik Paşa, ağırlıklı olarak sözü Ankara Hükümeti temsilcisi Bekir Sami Bey'e bırakmıştır. Londra Konferansı görüşmelerinde, Sevr'in, İzmir, Doğu Trakya, Ermenistan, Kürdistan ile ilgili maddeleri görüşülmüştür. İtilaf Devletleri ekonomik ve mali konularla ilgili maddelerin görüşülmesine yanaşmamışlardır. Konferans, Yunanistan'ın İzmir ve Doğu Trakya'da uluslararası bir komisyonun inceleme yapmasını kabul etmemesi nedeniyle bir sonuca varamamıştır. İtilaf Devletleri, Büyük Millet Meclisi temsilcilerini bu konferansa çağırarak, Ankara Hükümetini diplomatik olarak tanımışlardır.

Anahtar Kelimeler: Sevr Antlaşması, Londra Konferansı, Nüfus, Milliyetler İlkesi, Arşiv.

* Erkin Akan, Okutman, Türkiye Cumhuriyeti Polis Akademisi Başkanlığı Adile Sadullah Mermerci Polis Meslek Yüksek Okulu, email: erkinakan48@gmail.com

The Conference of London in the Ottoman Archival Documents (21 February 1921-12 March 1921)

Abstract

This study aims to analyze and consider, through the Ottoman Archival documents, the discussions held in the Conference of London convened between 21 February and 12 March 1921 to review certain terms of the Treaty of Sevres of 10 August 1920 signed by and between the Ottoman Empire and the governments of the Allies on. The Treaty of Sevres is a treaty which did not allow the Ottoman Empire to be a sovereign state by harnessing it in financial, economical and military spheres while it narrowed down the boundaries of the State. Not long after the signature of it, the Treaty of Sevres proved itself to be unenforceable. The first sign of the enforceability of the Sevres was the execution of the Treaty of Alexandropol between the government of Armenia and the Grand National Assembly of Turkey on 2 and 3 December 1920 upon the success of the military forces of the Great National Assembly of Turkey against Armenia in the Eastern Anatolia. The second sign of it was the Greek military movement, which was used a means of pressure to enforce the Sevres, blocked by the First Battle of Inonu on 10 January 1920. Upon these two developments, the Allies invited both the government of Constantinople and the government of Angora to review certain terms of the Treaty of Sevres to the Conference of London. The discussion of the Conference of London was held in seven sessions between 23 February and 12 March 1921. During the discussions, the governments of Constantinople and Angora acted in concert. Tevfik Pasha, the delegate of the government of Constantinople, predominately gave the floor to Bekir Sami, the delegate of the government of Angora. During the discussion of the Conference of London, the terms of the Sevres on Smyrna, Eastern Thrace, Armenia, and Kurdistan were dealt with. The Allies failed to discuss the terms on economical and financial issues. The Conference did not come to a conclusion as Greece did not agree on an examination by an international commission in Smyrna and the Eastern Thrace. The Allies diplomatically recognized the government of Angora by inviting the delegates from the Grand National Assembly of Turkey to this conference.

Key Words: *the Treaty of Sevres, the Conference of London, Population, the principle of nationality, Archive.*

Giriş: Londra Konferansı'nın Toplanmasına Neden Olan Koşullar

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesini imzalayarak savaştan çıkmıştır.¹ Osmanlı Devleti'nin imzaladığı mütareke ağır şartlar içeriyordu. Boğazların ve Toros tünellerinin ve karışıklık çıkması halinde Doğu Anadolu'da bazı yerlerin işgal edileceğinin açıkça yazılması dışında, mütarekenin yedinci maddesine göre İtilaf Devletleri, kendi güvenliklerini tehlikede gördükleri zaman herhangi bir yeri işgal edebileceklerdi. Yine mütareke Osmanlı Devleti'nin ordularını terhis ediyor, hükümet haberleşmesi dışındaki iletişim ve ulaşım ağını denetim altına alıyordu.

İmzalanan bu mütarekenin haksız² uygulamaları milli bir direnç oluşturmuştur. Bu direnç, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla daha da kuvvetlenmiş ve Sivas Kongresi sonrasında tek merkezden yönetilmeye başlamıştır. Mütarekenin uygulamaları karşısındaki milli direnci kıramayan İtilaf Devletleri, "Milli Teşkilat" adını verdikleri bu direnç merkezinin varlığından ve faaliyetlerinden rahatsız oldukları için 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişlerdir.³ İstanbul'un işgalinden kısa bir süre sonra Padişah Vahdettin, 12 Ocak 1920 tarihinden itibaren çalışmakta olan Meclis-i Mebusanı, siyasi zorunlulukları gerekçe göstererek ve yürürlükte olan anayasanın yedinci maddesinin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, dört ay içinde tekrar açılması kaydıyla 11 Nisan 1920'de feshetmiştir.⁴ Vahdettin'in bu davranışının sonunda, ortada milli iradenin tecelli edeceği bir yer bir makam kalmamıştır.

Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920'de yayınladığı genelgede belirttiği gibi seçimler yapılmış⁵ ve aynı genelgede sözü edilen meclis, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır.⁶ 23 Nisan 1920 tarihinden sonra Osmanlı Devleti sınırları içinde biri Ankara'da biri de İstanbul'da olmak üzere iki hükümet iki farklı yapı oluşmuştur.

Ankara'da yeni bir hükümetin kurulduğu sırada İtilaf Devletleri, İtalya'nın San-Remo kentinde toplanmışlar (18-26 Nisan 1920) ve kendi tanımlarıyla doğu sorununu adını verdikleri Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılması gerektiği konusundaki son kararı vermişlerdir.⁷ Alınan kararları Osmanlı Devletine bildirmek için, Osmanlı Devleti temsilcilerini Paris'e davet etmişlerdir. Osmanlı Devleti adına Paris'e, 11

1 "Devlet-i Aliye-i Osmaniye İle Düvel-i İtilafîye Beyyininde Münakit Mütareke", **Takvimi Vakayi (TV)**, No: 3384, 3 Teşrinisani 1334, s. 1-2.

2 Mütarekenin uygulamaları için bakınız (bkz) Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi**, C. 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962.

3 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003, s. 283-284; "Beyanname-i Resmî", **TV**, No: 3803, 17 Mart 1336, s. 1.

4 "Meclisi Mebusanın Feshi Hakkında İrade-i Seniye", **TV**, No: 3826, 13 Nisan 1336, s. 1.

5 Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 284-285.

6 "Tarihi Bir Vaka: Büyük Millet Meclisi", **Hâkimiyeti Milliye**, 23 Nisan 1336, s. 1.

7 Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Srasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 225-227.

Mayıs 1920’de, Meclis-i Ayan başkanı Tevfik Paşa başkanlığında bir heyet gitmiştir.⁸ Tevfik Paşa heyeti sunulan barış koşullarını kabul edilemez bulmuştur. İtilaf Devletleri’nin sunduğu barış koşullarında değişiklik yapılmasını istemek için Sadrazam Damat Ferit 18 Haziran 1920’de Paris’e gitmiştir. Damat Ferit’in bu girişiminin de bir etkisi olmamıştır. İtilaf Devletleri, sundukları barış koşullarının aynen kabul edilmesini istemişlerdir. Barış koşullarının sunulmasından dört gün sonra, 22 Haziran 1920’de, Yunan ordusu Batı Anadolu’da saldırıya geçmiş, Salihli, Akhisar ve Balıkesir’i ele geçirdikten sonra 8 Temmuz 1920’te Bursa’yı işgal etmiştir.⁹ Yunan ordusu, barış koşullarının kabul edilmesinde bir ikna aracı olarak kullanılmıştır.

Damat Ferit başkanlığındaki İstanbul hükümeti, sunulan barış koşullarını yumuşatmak için altı bölümden oluşan bir karşı barış projesi hazırlamıştır.¹⁰ Bu proje, Boğazlar komisyonunda Osmanlı Devletini temsilen bir üyenin bulunması şartı dışında kabul edilmemiştir. Toplanan Spa Konferansı’nda İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletine sert bildirimde bulunmuşlardır. Bu konferansta Osmanlı Devleti’nin temsilcisi olarak bulunan Reşit Bey’in yazdıkları önemlidir. İtilaf Devletlerine göre Osmanlı Devleti savaş suçlusudur. Savaşa katılması suçu dışında, savaş sırasında Boğazları kapatarak savaşın en az iki yıl uzamasına neden olmuştur. Doğal olarak, savaşın uzaması nedeniyle İtilaf Devletleri’nin kayıpları da artmıştır. İtilaf Devletleri’nin Osmanlı Devleti ile ilgili aldıkları ve uygulayacakları kararlar şunlardır: Osmanlı Devleti toprakları üzerinde Türklerin ağırlıklı olarak yaşamadığı alanlar Osmanlı egemenliğinden kesinlikle kurtarılacaktır. Osmanlı Devleti topraklarının bir kısmı kurulacak Ermenistan’a verilecektir. Türkler, Trakya ve İzmir’de azınlık oldukları için bu iki yer Türk egemenliğinden kurtarılacaktır. Türk nüfus fazla olduğu sürece İstanbul Osmanlı Devleti’nin başkenti olarak kalacaktır. Türklerin kendilerine sunulan antlaşmayı imzalamamaları halinde, İtilaf Devletleri Türkleri Avrupa’daki topraklarından atmak için hareket geçeceklerdir. Osmanlı Devleti kendisine sunulan barış teklifi konusunda en geç 27 Temmuz 1920 tarihine kadar bir cevap vermek zorundaydı.¹¹ Burada üstü

8 Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt: 3, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, Ankara 1978, s. 148-149; Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara 2011, s. 201.

9 Tansel, a. g. e. , Cilt: 3, s. 157-160.

10 “Heyeti Murahhasa-i Osmaniye Tarafından Sulh Konferansına Verilen Cevap Layihası”, **TV**, No: 3905, 17 Temmuz 1336, s. 1-4; “Heyeti Murahhasa-i Osmaniye Tarafından Sulh Konferansına Verilen Cevap Layihası”, **TV**, 3906, 18 Temmuz 1336, s. 1-4; “Heyeti Murahhasa-i Osmaniye Tarafından Sulh Konferansına Verilen Cevap Layihası”, **TV**, No: 3907, 19 Temmuz 1336, s. 1-5; Heyeti Murahhasa-i Osmaniye Tarafından Sulh Konferansına Verilen Cevap Layihası”, **TV**, No: 3908, 20 Temmuz 1336, s. 1-4; “Heyeti Murahhasa-i Osmaniye Tarafından Sulh Konferansına Verilen Cevap Layihası”, **TV**, No: 3909, 21 Temmuz 1336, s. 1-5.

11 “17 Temmuz 336 Tarihli Heyet-i Murahhasa Azasından Dâhiliye Nazırı Reşit Bey Efendi Hazretleri Tarafından Muahede-i Sulhiye Hakkında Nezaret-i Celile-i Hariciyeye Çekilip Spa Konferansının Muahede-i Sulhiye Hakkındaki Kararını Muhtevi Bulunan Telgrafname”, **TV**, No: 3911, 24 Temmuz 1336, s. 1-2.

kapalı da olsa, sunulan barış teklifinin kabul edilmemesi halinde, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan atılacağı ifade edilmiştir.

Reşit Bey'in 19 Temmuz ve 20 Temmuz 1920 tarihli telgraflarından, önceden üstü kapalı olarak ifade edilen İstanbul'dan atılma tehdidinin açıkça ifade edildiği anlaşılmaktadır. Reşit Bey, 20 Temmuz 1920 tarihli telgrafında, Osmanlı Devleti barış antlaşmasını imzalamaz ise İstanbul'un Yunanistan tarafından işgal edileceğini yazmıştır.¹²

Reşit Bey'in telgrafları, 20 Temmuz 1920'de İstanbul'da bakanlar kurulunda okunmuş ve bu telgraflar üzerine görüşmeler yapılmıştır. Kurula göre, barış antlaşması imzalanırsa, Osmanlı Devleti küçülecek ama yaşamayacaktır. Eğer antlaşma imzalanmazsa işgal Marmara havzasına doğru genişleyecek ve devlet yıkılacaktır. Yürürlükte olan anayasa, böyle bir antlaşmanın onayını Meclis-i Mebusana vermişti. Bakanlar kurulu, Meclis-i Mebusan'ın olmadığı bir durumda, böyle bir antlaşmanın padişahın onayı ile imzalanabileceği kararını almıştır. Kurul, Türkiye'nin sınırlarının tekrar Midye-Enez hattına çekilmesi gerektiğini belirtmiş; yine kurula göre Trakya ve İzmir bölgeleri, aynı Boğazlar meselesinde olduğu gibi bir uluslararası komisyon tarafından idare olunmalıydı.¹³

Bakanlar kurulunun barış antlaşmasının imzalanması yönünde irade ortaya koymasından iki gün sonra, 22 Temmuz 1920'de saltanat şurası toplanmıştır. Şurada ilk sözü Sadrazam Damat Ferit almış ve barış antlaşmasının imzalanması halinde Osmanlı Devleti'nin yaşayacağını ifade etmiştir. Yine Damat Ferit, şuraya katılanlar arasında, yaşamayı yıkılmaya tercih eden birisi varsa, o kişinin bu talebi, yazılı ve sözlü olarak ayrıntılı olarak anlatmasını istemiştir. Damat Ferit'in ardından söz alan Mustafa Sabri, Hadi Paşa ve Rauf Paşa barış antlaşmasının imzalanması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlardan sonra söz alan Abdurrahman Şeref Efendi, bu antlaşmanın Anadolu'da uygulanamayacağını söylemiş, Anadolu'da uygulanmaması halinde, Avrupa'dan dolayısıyla İstanbul'dan atılma kaydı hakkında ne düşünüldüğünü sormuştur. Bu soruya Sadrazam Dama Ferit, el birliği ile Anadolu'daki karışıklıkların bastırılacağı cevabını vermiştir. En son sözü alan Mustafa Asım Efendi, Anadolu meselesinin hallinin hükümete bırakılmasının, hükümetin varlığı ve devamı için önemli olduğunu söylemiştir. Padişahın talebi üzerine antlaşmanın imzasını isteyenler ayağa kalkmıştır. Topçu Feriki Rıza Paşa ayakta olmasına rağmen çekimser olduğunu söylemiştir.¹⁴ Saltanat şurasının onay vermesi ile imzalanacak olan barış antlaşmasına bir meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır.

12 "Versay'da Reşit Bey Efendi Hazretleri Tarafından 19 Temmuz 336 Tarihiyle Nezaret-i Celile-i Hariciyeye Vürut Eden Telgrafname", **TV**, No: 3911, 24 Temmuz 1336, s. 4; "Müşarün İleyhden 20 Temmuz Tarihli Vürut Eden Telgrafname", **TV**, No: 3911, s. 24 Temmuz 1336, s. 4.

13 "Mezkûr Telgrafnamede Muharrer Karar Üzerine Meclis-i Vükelaca Cereyan Etmiş Olan Müzakerat Neticesini Mutazammın 20 Temmuz 1336 Tarihli Zabıtname", **TV**, No: 3911, 24 Temmuz 1336, s. 2-4.

14 "Balada Münderiç Evrakın Kıraatını Muteakip Zat-ı Sami-i Sadaretpenahi Bervec-i Ati İrade-i Kelam Buyurmuşlardır", **TV**, No: 3911, 24 Temmuz 1336, s. 4-5; **Milli Nevsal**, İstanbul Kanaat Matbaası,

Osmanlı Devleti temsilcileri, Sevr'i, 10 Ağustos 1920'de saat dörtte imzalamışlardır.¹⁵ Sevr Barış Antlaşmasını, Osmanlı Devleti dışında imzalayan devletler: Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz, Lehistan, Portekiz, Sırp-Hırvat-Sloven, Çekoslovakya. Sevr'e göre İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacaktır, fakat yapılan antlaşmaya uyulmaması halinde İstanbul Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden alınabilecekti. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa, Sevr'in uygulanmaması halinde Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına son verilecektir. Sevr'in diğer maddeleri şöyle özetlenebilir: Osmanlı Devleti toprakları üzerinde Kürdistan ve Ermenistan kurulacak, İzmir ise Yunanistan'a devredilecek, Trakya arazisi üzerinde Bulgaristan'a ayrılan sınır dışında Yunanistan'a genişleme hakkı tanınmıştır. Suriye, Filistin, Irak toprakları üzerinde manda idareleri kurulacak ve buralara mandater devletler atanacaktır. Mısır, Fas, Kıbrıs, Tunus, Sudan, Bingazi, Ege Adaları Osmanlı egemenliğinden çıkarılacaktır. Osmanlı Devleti, askeri, ekonomik ve mali alanlarda tam bir denetime tabi tutulacaktır.¹⁶ Sevr'in imzalanmasının ardından onun meşruiyeti ve uygulanabilirliği sorun olmuştur.

Örnekleyecek olursak, 23 Ekim 1920'de, Damat Ferit'in sağlık nedenleri ile istifasının ardından yeni hükümeti kuran¹⁷ Tevfik Paşa'nın hükümet programındaki "*Hükümet ile milletin hemdest-i vifak olarak ifa-yı vazife etmesi vücubuna kani olan heyetimiz, kanunu esasimizin muktezasına tevfikan muahede-i sulhiyenin şekli kanunide tasdikini mümkün kılmak üzere temin-i vahdete matuf teşebbüsün husulü anında meclis-i milliye içtimaya davet edecektir*"¹⁸ bu satırlardan antlaşmanın meşruiyet sorununu çözemediği görülmektedir. Sevr'in meşruiyet sorunundan daha önemli bir sorunu vardı. O da, Anadolu'da uygulanıp uygulanamayacağı meselesiydi.

Sevr'in Anadolu'da uygulanamayacağını Doğu Anadolu'da yaşanan gelişmeler ortaya koymuştur. Şöyle ki; Ağustos 1920'de Ermeniler, Doğu Anadolu'daki Türklere saldırmışlardır. Bu durum üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20 Eylül 1920'de Ermeniler üzerine bir hareket düzenlenmesi kararı almıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı kuvvetler, Kazım Karabekir komutasında 28 Eylül 1920'de harekete geçmişler ve 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı ve 6 Kasım 1920'de Gümürü'yü ele geçirmişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Ermeniler 7 Kasım 1920'de ateşkes istemişlerdir.¹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının başarılarından hemen sonra Cemiyet-i Akvam'ın gündemini Ermeni meselesi işgal etmiştir. Cemiyet-i Akvam'ın gündemine Ermeni meselesini, cemiyetin İngiliz üyeleri getirmiştir. Uluslararası Ermeni Muhipleri Cemiyeti, Ermenistan'a silah ve para yardımı yapıl-

İstanbul 1338, s. 180-182.

15 "10 Ağustos 1920 Tarihiyle Hadi Paşa Hazretlerinden Mevrut Telgrafname", **TV**, No: 3928, 12 Ağustos 1336, s. 1.

16 Ömer Budak, **Sevr Barış Antlaşması**, Bilge Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2002.

17 "Heyet-i Vükelanın Tebeddülü", **TV**, No: 3988, 23 Teşrinievvel 1336, s. 1.

18 "Kabinenin Programı", **TV**, No: 3991, 26 Teşrinievvel 1336, s. 1.

19 Tansel, **a. g. e.**, Cilt: 3, s. 237-243.

ması çağrısını Cemiyet-i Akvam'da dile getirmiştir. 22 Kasım 1920 tarihli toplantıda, Ermenistan konusunda Fransız ve İngiliz üyelerin görüşleri karşı karşıya gelmiştir. Fransızlar, Ermenistan konusunda, milliyetçilerin liderleriyle, Mustafa Kemal Paşa ile görüşülmesi gerektiği görüşünü ortaya koymuşlardır. İngiliz delegeler, özellikle Balfour bu görüşe karşı çıkmıştır.²⁰ Cemiyet-i Akvam'ın İngiliz üyelerini harekete geçiren etken, Sevr'in Ermenistan ile ilgili olan hükümlerinin uygulanamayacağını görmüş olmalarıdır. Ama bu çabaları sonuç vermemiştir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Ermenistan arasında imzalan 2/3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması, Sevr'in Ermenistan ile ilgili maddelerini hükümsüz bırakmıştır.

Sevr'in Ermenistan ile ilgili maddelerinin hükümsüz kalmasından yaklaşık bir ay sonra, Sevr'in uygulanması için araç olan Yunan ordusu, Batı Anadolu'da tekrar harekete geçmiştir. Yunan askeri hareketi iki yönlü olmuştur. Birinci yön, Bursa'dan Eskişehir'e doğrudur. İkinci yön ise Uşak'tan Afyon üzerinedir. Yunan ve Türk askeri kuvvetleri 9 Ocak 1920'de İnönü mevzilerinde karşı karşıya gelmişlerdir. Gerçekleşen çarpışma sonucunda Yunan askerleri 11 Ocak'ta çekilmek zorunda kalmışlardır.²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının I. İnönü Muharebesi'ndeki başarısı, Yunan askeri varlığının, Sevr'in uygulanması konusunda bir baskı unsuru olmadığını ve olamayacağını ortaya koymuştur.

Sevr'in uygulanma olasılığının yavaş yavaş ortadan kalktığını gören İtilaf Devletleri, Paris'te, 19 Ocak 1921'de Sevr'in iktisadi ve mali kısımlarının bazılarının değiştirilmesi için bir konferans toplamaya karar vermişlerdir. Osmanlı Devletini bu konferansta, devletin Paris temsilcisi Nabi Bey temsil etmiştir.²² Paris'te Sevr'in iktisadi ve mali hükümlerinin bazılarının değiştirilmesi için konferans toplanmadan önce, Sevr'in hangi şartlarda değişebileceğini Osmanlı Devleti'nin İngiltere temsilcisi Mustafa Reşit Paşa şöyle tespit etmiştir: "*Fikri acizanemce Anadolu kuvvetleri tarafından Yunan kuvva-yı işgaliyesine ehemmiyetli bir darbe vurularak Yunaniler İzmir ve Bursa havalisini tahliyeye mecburiyet görürler ise muahede şüphesiz tadil edilir.*"²³

Londra Konferansı Müzakereleri (21 Şubat-12 Mart 1921)

Sonuçta Mustafa Reşit Paşa haklı çıkmıştır. Paris'te Sevr'in tekrar düzenlenmesi konusunda toplanan konferansta bir karara varılamamış; sadece başka bir konferans toplanması kararı alınmıştır. Alınan bu kara göre, doğu meselesini çözmek için İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı Hükümeti'nin, Yunanistan temsilcilerinin de katılacağı yeni bir konferans 21 Şubat 1921'de Londra'da toplanacaktır. Konferanstaki görüşmeler

20 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Harici Siyasi (HR. SYS.)**, Dosya: 2886, Gömlek: 33, 21 Teşrinisani 1920, s. 7-8; **BOA: HR. SYS.**, Dosya: 2886, Gömlek: 33, 23 Teşrinisani 1920, s. 11.

21 Celâl Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Hazırlayan: Rıdvan Akın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014, s. 173-177.

22 **BOA: Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)**, Dosya: 221, Gömlek: 19, 12 Kânunusani 1337, s. 1.

23 **BOA: HR. SYS.**, Dosya: 2672, Gömlek: 10, 15 Kânunusani 337, s. 1.

Sevr üzerine olacaktır. Bu konferansa, Ankara Hükümeti'nin temsilcileri İstanbul Hükümeti temsilcileri ile birlikte katılabileceklerdir. Konferansa katılması için Yunan hükümetine ayrıca davetiye gönderilecekti.²⁴ Paris'te alınan kararlar, bir gün sonra, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri tarafından İstanbul Hükümetine, bir hafta içinde cevap vermeleri gerektiği şartıyla bildirilmiştir. Ayrıca konferans konusunda Ankara Hükümeti'nin görüşünün alınması İstanbul Hükümeti'nin sorumluluğunda bir işti.²⁵ Sadrazam Tevfik Paşa, konferans bildirimini alınca hemen Ankara'ya bir telgraf çekip Ankara Hükümeti'nin konferans için üye görevlendirmesini istemiştir.²⁶ Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta Türkiye ile ilgili kararların muhatabının Ankara olduğunu söylemiştir.²⁷ Yine Mustafa Kemal Paşa'ya göre padişah Türkiye Büyük Millet Meclisini resmen tanımalıdır.²⁸ 29 Ocak tarihli telgrafında Tevfik Paşa, İstanbul ve Anadolu yakınlaşmasının faydasına inandığı için iş başına geldiğini söylemiş, şekil tartışmalarını bırakıp, İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümeti temsilcilerini davet etmelerinden memnun olunması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹ Aslında İtilaf Devletleri diplomatlarının sözlerine bakıldığında onların kafalarının Ankara Hükümeti'nin temsilcileri konusunda karışık olduğu ortaya çıkacaktır. Mesela İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, millicilerin kesinlikle konferansa katılmalarını, katılmamalarının ise Lloyd George'u kızdıracağını söylerken³⁰ Fransa'nın temsilcisi Brian'ın askeri danışmanı olan Kolonel Mojen, İstanbul Hükümeti'nin konferansta milliciler ile birlikte hareket etmesinin iyi olmayacağını İstanbul Hükümeti'nin Fransa temsilcisi Nabi Bey'e iletmiştir. Mojen'e göre, İstanbul Hükümeti makul talepler ileri sürerse kazançlı çıkacaktır.³¹

Bütün bunlar olurken İstanbul Hükümeti Londra Konferansı için temsilcisini seçmiştir. İstanbul Hükümeti adına Londra Konferansı görüşmelerine katılacak ve alınacak kararları imzalamak yetkisine sahip birinci temsilci Sadrazam Tevfik Paşa, diğer temsilciler ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve İtalya temsilcileri olan Mustafa Reşit ve Osman Nizami Paşalar olmuştur.³² Sadrazam Tevfik Paşa'nın yokluğunda Sadarete Nafia Nazırı Ali Rıza Paşa vekâlet edecektir.³³ Londra Konferansına İstanbul

24 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 25 Kânunusani 921, s. 70.

25 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 26 Kânunusani 921, s. 71

26 **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003, s. 169-170.

27 **a. g. e.** , s. 170-171

28 **a.g.e.** , s. 172-174.

29 **a.g.e.** , s. 174-175.

30 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2672, Gömlek: 11, 3 Şubat 1921, s. 3.

31 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 18 Şubat 1921, s. 44.

32 **BOA: İ.DUİT**, Dosya: 37, Gömlek: 42, 11 Şubat 337, s. 1; **BOA: MV**, Dosya: 255, Gömlek: 27, 10 Şubat 1337, s. 1; **BOA: Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)**, Dosya: 4674, Gömlek: 35487, 12 Şubat 337, s. 1; **BOA: HR. SYS.** , Dosya:2672, Gömlek: 11, 12 Şubat 337, s. 49: "Murahhas Tayini", **TV**, No: 4084, 13 Şubat 1337, s. 1.

33 "Tevcihat", **TV**, No: 4084, 13 Şubat 1337, s. 1.

Hükümeti adına katılacak heyetin üyelerinin gidiş ve dönüş masrafları, oradaki otel ve yemek ücretleri hükümet tarafından karşılanacaktı. Bu masraflar dışında heyetin zaruri giderleri için İstanbul'dan gidecek yedi danışmana ikişer yüz İngiliz lirası, diğer dört danışmandan üçüne yüz ellişer, dört kâtibeye yüz yirmişer ve bir hademeye elli İngiliz lirası bir defaya mahsus olmak üzere toptan ödenmiştir. Heyetin mutemeti olarak maliye teftiş heyeti genel müdürü Kazım Bey görevlendirilmiştir. Kazım Bey, Londra'daki otel ve yemek ücretlerini ödemek ve bunların belgelerini İstanbul'a geri getirmekle görevlendirilmiştir.³⁴

İstanbul Hükümeti heyetinin üyeleri şunlardan oluşmuştur: Heyetin başkanı Sadrazam Tevfik Paşa'dır. Kendisine zaruri giderleri için beş yüz İngiliz lirası ödenmiştir. Heyetin danışmanları arasına sonradan dâhil olan fırkateyn kaptanı Ali Rıza Bey'e zorunlu giderleri için iki yüz İngiliz lirası ödenmiştir. Ali Rıza Bey dışındaki diğer danışmanlar: Stockholm sefiri Şevki Bey, Cenevre Başkonsolosu Cemil Bey, büyükelçilerden Bulak Bey, Adliye Müsteşarı Muammer Bey, Maliye Teftiş Heyeti Genel Müdürü Kazım Bey, Muhacirin Genel Müdürü Hamdi Bey, Ticaret Genel Müdürü Cemal Bey, Damad-ı Şehriyari İsmail Hakkı Bey, Kaymakam Kadri Bey. Şevki Bey ve Cemil Bey dışındaki danışmanlara ikişer yüz İngiliz lirası verilmiştir. İkinci bir danışman grubu daha vardı: Bunlar: hariciye özel kalem müdürü Haydar Bey, istişare odası müdürü Nusret Bey, Tahran Büyükelçiliği müsteşarı Safa Feyzi Bey. İkinci grup danışmanlara ise yüz ellişer İngiliz lirası ödenmiştir. Heyetin kâtipleri dışişlerindendir ve bu kâtiplerin her birine yüz yirmişer İngiliz lirası ödenmiştir. Kâtipler: siyasi işler müdür yardımcılarında Nizamettin, evrak müdür yardımcısı Baha Bey, siyasi işler memurlarında Rifat Bey, özel kalem memurlarında Kadri Bey. Heyet başkanı Tevfik Paşa'nın özel kâtibisi olan İstanbul Valisi Yusuf Ziya Bey'e ücret ödenmemiştir. Bir hademeye elli İngiliz lirası ödenmiştir.³⁵

Sadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki İstanbul Hükümeti heyeti 17 Şubat 1921'de Londra'ya ulaşmıştır. Tevfik Paşa'yı istasyonda İngiltere Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlığı adına görevli bir memur karşılamıştır. Ayrıca İngiliz Hükümeti, Tevfik Paşa'nın İngiltere'de kaldığı süre boyunca ona yardımcı olması için yüksek rütbeli bir subay tayin etmiştir³⁶ Tevfik Paşa'nın Londra'ya ulaştığı tarihte Ankara Hükümeti heyeti daha yeni Roma'ya gelmiş³⁷ ve kendilerinin bizzat konferansa davet edilmelerini bekliyorlardı. Fakat İngiltere, Ankara Hükümeti heyetini ayrı bir heyet gibi

34 **BOA: MV**, Dosya: 221, Gömlek: 50, 11 Şubat 1337, s. 1; **BOA: BEO**, Dosya: 4673, Gömlek: 350468, 10 Şubat 337, s. 1; **BOA: MV**, Dosya: 221, Gömlek: 58, 11 Şubat 1337, s. 1.

35 **BOA: MV**, Dosya: 221, Gömlek: 56, 10 Şubat 1337, s. 2; **BOA: BEO**, Dosya: 4673, Gömlek: 350469, 10 Şubat 337, s. 1; **BOA: BEO**, Dosya: 4673, Gömlek: 350468, 10 Şubat 337, s. 2.

36 BOA: HR. SYS. , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 19 Şubat 921, s. 1.

37 Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s. 256-257; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: IV, Milli Eğitim Basımevi, I. Baskı, Ankara 1978, s. 33-34.

görmüyordu. İstanbul Hükümeti'nin bir parçası olarak görüyordu. Sonunda Ankara Hükümeti temsilcilerinin beklentisi gerçekleşti ve onlarda Londra'ya davet edildiler.³⁸

Hem İstanbul heyeti hem de Ankara heyeti 23 Şubat 1921 saat on birde konferans salonuna birlikte girdiler. İki heyet ayrı ayrı ama aynı yönde talepte bulunmuşlardır. Önce Tevfik Paşa, İstanbul Hükümeti adına şu beyanda bulunmuştur: Türklerin yaşadıkları alanların bütünlüğü ve bağımsızlığı sağlanmalı, Türkiye'nin tam ve açık egemenliğine izin verilmeli, boğazlar konusunda uluslararası bir anlaşmaya varılmalı, azınlıkların hakları tanınmalıdır.³⁹ Sonra Ankara heyeti adına Bekir Sami Bey bir bildiri okumuştur. Bekir Sami Bey, Ankara Hükümeti'nin İstanbul'un işgali sonucunda kurulduğunu söyleyerek söze başlamış ve hükümetinin taleplerini sıralamıştır: Arapların çoğunluk olarak yaşadıkları yerlerin dışındaki Türk topraklarının bölünmezliği kabul edilmelidir. Büyük Millet Meclisi, diğer ülkelerdeki azınlıklara tanınan hakların aynısını Türkiye'deki azınlıklara tanımaya hazırdır. Fakat aynı azınlık hakları Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler içinde kalan Müslüman azınlıklara da tanınmalıdır. İstanbul'un güvenliği sağlanmak kaydıyla İstanbul Boğazı'ndan serbest geçişe izin verilebilir.⁴⁰ Konferansın birinci celsesinde Türk tarafının isteklerini dinleyen İtilaf Devletleri, bu taleplerin, Sevr Barış Antlaşması'nın hangi maddelerini ilgilendirdiğinin tespit edilmesi gerektiğini belirtip birinci celseyi kapatmışlardır.⁴¹

Londra Konferansı'nın ikinci celsesi 24 Şubat 1921'de yapılmış ve bu celseye rahatsızlığı nedeniyle Tevfik Paşa katılmamıştır. Türk heyetlerinin ortak bildirisini Bekir Sami Bey okumuştur. "*Toprak İddiaları ve Siyasi Maddeler*" başlıklı bu bildiriye göre: Doğu Trakya Türkiye'ye geri verilmelidir. Türkiye'nin güney sınırı Kilikya'nın kuzeyi boşaltılmak kaydıyla yeniden çizilmelidir. Türkiye'nin kuzey sınırı, Ermenistan ile yapılan Gümrü Antlaşmasına göre çizilmelidir. Yunanistan İzmir'deki işgal faaliyetine son vermelidir. Boğazlardan geçiş İstanbul'un güvenliği sağlanmak şartıyla yeniden düzenlenmeli ve boğazlar komisyonunda Türk üye bulunmalıdır. Ayrıca boğazlar silahsızlandırılabilir. Azınlıklara karşılıklı ilkesi çerçevesinde haklar tanınmalıydı. Yabancı ve Türk üyelerin katılımıyla bir adli reform yapılmalıydı. Türkiye'deki asker sayısı ülkenin genişliği düşünülerek belirlenmeliydi. Jandarma teşkilatı yabancı subaylarla işbirliği yapılarak yeniden düzenlenebilirdi. Başkent İstanbul ve diğer yerlerdeki işgalci askerler antlaşmanın imzasından sonra Türkiye topraklarını terk etmeliydiler.⁴² Burada söz edilen yabancı subaylar ve adli reform için yabancı

38 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, s. 18; **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2722, Gömlek: 11, 5 Şubat 1921, s. 2; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, 1. Dönem, 27 Şubat 1337, C. 8, s. 482.

39 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 1, 23 Şubat 1921, Londra Konferansı Birinci Celse Zabıtnameleri Ek 1, s. 7.

40 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 1, 23 Şubat 1921, Londra Konferansı Birinci Celse Zabıtnameleri Ek 2, s. 8-10.

41 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 23 Şubat 921, s. 59; **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 23 Şubat 921, s. 40.

42 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 2, 24 Şubat 921, Londra Konferansı İkinci Celse Zabıtna-

üyelerin de içinde bulunduğu bir uluslararası komisyonun faaliyetinin kabul edilmesinin tam bağımsızlık ilkesi ile bağdaştığı söylenemez.

Bekir Sami Bey, aynı celse de “*Mali Ekonomik Maddeler*” başlıklı ikinci bir bildiri daha okumuştur. İkinci bildiri Türkiye ekonomik bağımsızlık talep etmiştir. Osmanlı Devleti’nin borçlarının, imparatorluktan ayrılan devletlere pay edilmesi istenmiş ve Türkiye’nin ekonomik kalkınması için itilaf sermayesine ve teknik elemanlarına ihtiyacı olduğu da vurgulanmıştır.⁴³ Lloyd George, Türkiye’nin ekonomik taleplerinin konferans gündemine gelmesine izin vermemiştir. İkinci celsede ağırlık olarak sınırlar, özellikle Trakya ve İzmir bölgelerindeki nüfus yoğunluğu meselesi konuşulmuştur. Bekir Sami Bey, İzmir ve Trakya’daki nüfusun Türk ağırlıklı olduğunu Avrupa’da yayımlanmış olan istatistik verilerle ispat etmiştir. Lloyd George, Türk tarafının sunduğu kanıtları dinledikten sonra celseyi, ayrı bir oturumda Yunan tarafının isteklerinin dinleneceği gerekçesiyle kapatmıştır.⁴⁴

Londra Konferansı’nın üçüncü celsesi 25 Şubat 1921’de başlamıştır. Burada konferans bir karar tebliğ etmiştir. Bu karar: İzmir ve Doğu Trakya’daki nüfusun niteliğinin araştırılması için uluslararası bir komisyon görevlendirilecek ve bu komisyonun vereceği karar tartışmasız kabul edilecektir. Bu arada, ilgili taraflar arasındaki çatışmalara son verilecek, taraflar arasında esir değişimi yapılacak, barışın yapılması kesinleşene kadar geçecek sürede Türk ve Yunan topraklarındaki azınlıkların güvenliği sağlanacaktır. Bu şartlar dışında unutulmaması gereken bir konu daha vardır: Sayılan konular dışında Sevr Barış Antlaşması’nın maddelerinde herhangi bir değişiklik yapılmayacaktır.⁴⁵ İstanbul Hükümeti Heyeti, Sevr’in Osmanlı Devleti’nin bağımsız yaşayabileceği şekilde değiştirilmesini istemiştir. İtilaf Devletleri bu isteği kabul etmemiştir. İstekleri kabul görmeyen İstanbul Hükümeti, konferansın sunulan kararlarını kabul ettiğini beyan etmiştir. Bekir Sami Bey, sunulan teklife karşı, Ankara’dan bir görüş almadan fikir beyan etmeyeceği cevabını vermiştir.⁴⁶

Konferansın üçüncü celsede tebliğ ettiği kararlar, İstanbul Hükümeti nezdinde görüşülmüştür. İstanbul’daki bakanlar kurulu, İzmir ve Trakya’da nüfus incelemesi yapılırken, Yunan işgali öncesi ve sonrası nüfus yoğunluklarının dikkate alınmasını istemiştir. Çünkü Yunan işgalinden sonra, külliyetli miktarda nüfus göçe zorlanmış; göç eden Türklerin yerine Kafkasya ve diğer bölgelerden Rum nüfus yerleştirilmiştir. İlle de bir halk oylaması ve ya nüfus araştırması yapılacaksa, Yunan askeri güçleri-

---

meleri Toprak İddiaları ve Siyasal Maddeler Başlıklı Bildiri, s. 1-3.

43 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 2, 24 Şubat 921, Londra Konferansı İkinci Celse Zabıtnameleri Mali ve Ekonomik Maddeler Başlıklı Bildiri, s. 1-2.

44 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 2, 24 Şubat 1921, Londra Konferansı İkinci Celse Zabıtnameleri, s. 1-8.

45 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 3, 25 Şubat 1921, Londra Konferansı Üçüncü Celse Zabıtnameleri, s. 4-5.

46 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 25 Şubat 921, s. 9; **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 26 Şubat 921, s. 61.

nin hâkim oldukları yerlerde böyle bir girişimin başarılı olma ihtimalinin olmadığı bilinmeliydi⁴⁷

Londra Konferansı'nda Doğu Trakya ve İzmir'de nüfus yoğunluğu araştırması teklifinin görüşülmesinden hemen sonra Yunan kuvvetleri Edirne'de harekete geçmişler ve 27 Şubat 1921 saat iki buçukta, Edirne'de zorla bir miting yaptırılmışlardır. Mitingde Türklere, Edirne'nin tekrar Türk toprağı olmasını istemedikleri süngü zoruyla söylenmiştir. Bunun dışında Edirne'nin önde gelenleri ve Yunan kuvvetlerine karşı durma potansiyeli olan herkes komitacı olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Edirne'de o kadar çok tutuklama yapılmıştır ki hapisaneler yeni tutukluları almadığı için Saraçhane köprüsü yanındaki istihkâm kışlası ve yanık kışla hapisane olarak kullanılmıştır.⁴⁸

Konferansın üçüncü celsesi ile ilgili olarak Ankara'dan Bekir Sami Bey'e cevap gelmiştir. Büyük Millet Meclisi, İzmir ve Doğu Trakya nüfuslarını incelemek için bir uluslararası komisyon görevlendirilmesi teklifini kabul etmiştir. Kabul bazı koşullara bağlıdır. Uluslararası komisyonun serbest çalışması için Türkiye'deki Yunan işgal bölgeleri uluslararası bir yönetime devredilmelidir. Esir değişimi teklifi, Yunan ordusunun Anadolu'ya yeni birlikler sevk etmemesi koşuluyla kabul ediliyordu. Büyük Millet Meclisi, Sevr Barı Antlaşması'nın mali ve ekonomik maddelerinin tartışmasız kabul edilmesi teklifini reddetmiştir.⁴⁹

Londra Konferansı'nın dördüncü celsesi, 25 Şubat 1921 öğleden sonra yapılmıştır. Bu celse de Bekir Sami Bey, Sevr'in ekonomik ve mali hükümleri konusunda Büyük Millet Meclisi'nin görüşünü almadan açıklama yapamayacağını söylemiştir. Bekir Sami Bey'in açıklamasına karşılık Lloyd George, Trakya ve İzmir konuları dışındaki konuların kapandığını söylemiştir. Dördüncü celsenin sonunda, 26 Şubat 1921 Cumartesi günü İngiltere Dışişleri Bakanlığı merkezinde Ermenistan ve Kürdistan meselelerinin görüşülmesi kararı alınmış ve celse sona ermiştir.⁵⁰ Bu celsede, Lloyd George'un tavrı göstermiştir ki; İngiltere Türk tarafının mali ve ekonomik açıdan özgür olmasını istememektedir.

Kürdistan ve Ermenistan sorunlarının konuşulacağı Londra Konferansı beşinci celsesi, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda, Lord Curzon'un başkanlığında, Türk tarafı temsilcilerinin dışında Japonya, İtalya, Fransa temsilcilerinin katılımıyla yapılmıştır. Lord Curzon, Bekir Sami Bey'in Kürdistan konusundaki düşüncelerini öğrenmek is-

47 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 27 Şubat 921, s. 19; **BOA: HR SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 27 Şubat 921, s. 75.

48 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 28 Şubat 1337, s. 77; **BOA: HR. SYS.** , 2673/3, 1 Mart 337, s. 13-14.

49 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 3, 25 Şubat 1921, Londra Konferansı Üçüncü Celse Zabıtnameleri EK 1, s. 1-2; **BOA: HR SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 3 Mart 921, s. 27; **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 3, 3 Mart 921, s. 24.

50 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 4, 25 Şubat 1921, Londra Konferansı Dördüncü Celse Zabıtnameleri, s. 1-4.

temiştir. Bekir Sami Bey, Kürdistan diye bir meselenin olmadığını, Kürtlerin Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde temsil edildiklerini, Kürdistan istiyoruz diye ortada dolaşan Şerif Paşa ve arkadaşlarının güvenilir kişiler olmadıklarını, söyledikten sonra; Ankara Hükümeti'nin, Doğu Anadolu'da bir uluslararası komisyonun inceleme yapmasını kabul edebileceğini de eklemiş ve Kürtlerin Türklere ayrılmak istemediklerini son söz olarak ifade etmiştir.⁵¹ Burada adı geçen Şerif Paşa, Lord Curzon'un yakından tanıdığı bir isimdir. Şerif Paşa, 18 Ocak 1920'de Lord Curzon'a yazdığı mektupta bu tanışıklığı ifade etmiştir: "İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşivleri, her türlü şahsi menfaatten âzâde olan İngiliz muhibbi hissiyatımın ve Büyük Britanya'ya verdiğim hizmetlerin çok deliline şahitlik etmek üzere ortadadır."⁵² Bekir Sami Bey'in Kürdistan ile ilgili verdiği cevaplardan sonra Lord Curzon, sözü Ermenistan meselesine getirmiş, Kars'ın, Ardahan'ın ve Gümrü'nün mutlaka Ermenistan sınırları içinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Lord Curzon'un Ermenistan konusundaki düşüncelerine karşılık Bekir Sami Bey, Kars nüfusunun ezici çoğunluğunun Türk olduğunu, Ardahan'daki Ermeni nüfusun genel nüfusa oranının yüzde yirmi olduğunu, Gümrü'nün ise bir Ermeni şehri olduğu cevabını vermiş ve bu üç şehirde halk oylaması yapılmasını kabul edeceklerini söylemiştir. Lord Curzon Bekir Sami'nin taleplerini kabul etmemiştir. Lord Curzon'a göre Türkler son elli yıldır hâkim olmadıkları toprakları geri istemektedirler. Oysa savaştan galip çıkan Türklerin topraklarını genişletmesi asla düşünülmemelidir. Lord Curzon, İtilaf Devletleri'nin geniş ve bağımsız bir Ermenistan'ın varlığını destekleyeceklerini söyleyerek konuyu ve celseyi kapatmıştır.⁵³

Londra Konferansı görüşmeleri yapılırken İstanbul Hükümeti Hariciye Nazırı Safa Bey, Tevfik Paşa'ya iki soru sormuştur. Birinci soru, Yunan heyetinin hareket tarzı nedir? İkinci soru, İstanbul Hükümeti temsilcileri ile Ankara Hükümeti temsilcilerinin konferans sırasındaki iletişimi nedir?⁵⁴ Tevfik Paşa ikinci soruya "*düvel-i müttefikaya karşı dermiyan olunan metalipte dahi Ankara heyetiyle aramızda ittifak ve ahenk-i tam mevcuttur. Her iki heyet beraber çalışmaktadır*"⁵⁵ cevabını vermiştir. Tevfik Paşa'nın heyetler arası ilişki ve konferans sırasında sözü Bekir Sami Bey'e vermesinin gerekçelerini açıkladığı 9 Mart 1921 tarihli telgrafi önemlidir. Tevfik Paşa'ya göre Osmanlı Devleti Sevr Barış Antlaşmasını imzaladığı için bu antlaşmaya karşı alacağı tavır kısıtlıdır; fakat Ankara Hükümeti bu antlaşmayı imzalamadığı için daha rahat ve serbesttir. İtilaf Devletleri, sınırların tespiti, çatışmaların durdurulması, esir değişimi

51 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 5, 26 Şubat 1921, Londra Konferansı Beşinci Celse Zabıtnameleri, s. 10-13.

52 Murat Bardakçı, İttihadçı'nın **Sandığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 273

53 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 5, 26 Şubat 1921, Londra Konferansı Beşinci Celse Zabıtnameleri, s. 14-16.

54 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 27 Şubat 1921, s. 17.

55 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 28 Şubat 1921, s. 18.

gibi konuların Ankara Hükümeti ile çözüleceğinin farkındadırlar.⁵⁶ Tevfik Paşa, Ankara Hükümeti'nin diplomatik anlamda üstün olduğunu ifade etmiştir.

Londra Konferansı'nın altıncı celsesi 4 Mart 1921'de toplanmıştır. Bu celse de Lloyd George, Yunan ve Türk heyetlerinin konular hakkındaki cevaplarının alındığını, her iki tarafa ayrı ayrı bildirim yapılacağını ifade etmiştir. Bu celsede Türk tarafı, Trakya'daki Yunan mezalimi ile ilgili bir komisyon görevlendirilmesini istemiştir. Lloyd George, bu isteği gündeme almamış, esir değişimi konusunun bütün taraflar arasında görüşülmesi gerektiğini söyleyerek celseyi kapatmıştır.⁵⁷

Londra Konferansı'nın yedinci celsesi 12 Mart 1921 günü yapılmıştır. Bu celsede Türk tarafı İzmir ve Trakya'da uluslararası bir komisyonun incelemeler yapmasını kabul ettiğini tekrar beyan etmiştir. Yunan heyeti, İzmir ve Trakya'da böyle bir komisyonun faaliyet göstermesi düşüncesini kabul etmemiştir. Gerekçe olarak: bu zamana kadar Yunan Hükümeti'nin buralarda iki araştırma yaptırdığını, bir üçüncü araştırmanın yararına inanmadıklarını söylemişlerdir.⁵⁸ Yunan heyeti bu kararıyla Londra Konferansı görüşmelerini çıkmaza sokmuştur.

Yunanistan'ın tavrı ortadayken, konferansı toplayan devletler, Türk tarafına bir öneri vermişlerdir: Osmanlı Devleti, yapılan son değişikliklere göre Sevr Barış Antlaşmasını onaylarsa, müttefik devletler Osmanlı devletine bazı kolaylıklar sağlayacaklardır. Bu kolaylıklar: Cemiyet-i Akvama katılmada kolaylık, boğazlar komisyonu başkanlığının Türklere verilmesi ve komisyon başkanın iki oya sahip olmasıydı. Ayrıca Türklerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılacaktı. Osmanlı askeri birliklerinin ve jandarma birliklerinin sayısının artmasına izin verilecek, Osmanlı askeri birliklerinin içinde bulunacak yabancı subay sayısı ve bu subayların seçimi ve atanmasında Osmanlı Devleti'nin onayı alınacaktı; yine silahsızlanma ve askeri konularda bazı değişiklikler yapılabilecekti. Teklifte boğazlar bölgesi şöyle tanımlanmıştı: Avrupa'da Gelibolu'dan Tekirdağ'a kadar olan yerler, Asya tarafında Bozca Ada'dan Kara Biga'ya oradan İstanbul Boğazı'nın her iki tarafındaki yirmi beş kilometrelik alan ile Akdeniz adalarından Marmara'da boğaza hâkim adalara kadar genişletiliyordu. İtilaf Devletleri, İstanbul'u ve İzmit yarımadasını boşaltacaklardı. İşgal Gelibolu ve Çanakkale ile sınırlandırılacaktı. Mali konularda da bazı değişiklikler öneriliyordu. Osmanlı Maliye Nazırı başkanlığında bir mali komisyon kurulacaktı. Komisyon, Türkiye'yi ilgilendiren mali konularda oy birliği ile karar alacaktı. Meclisi Mebusan, mali komisyonun hazırladığı bütçede değişiklik yapabilecekti. Meclisi Mebusan'ın yaptığı değişiklikler, bütçe dengesini bozacak şekildeyse, bütçe onaylanması için tekrar mali komisyona gönderilecekti. Yabancı postalar belirli şartlar çerçevesinde kaldırılacaktı. Doğu Anadolu'da Kürtlerin, Asurîlerin, Keldanilerin çıkarlarına uygun değişikliklerin kabul edilmesi halinde, antlaşmanın Doğu Anado-

---

56 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2672, Gömlek: 11, 9 Mart 1921, s. 14-15.

57 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 6, 4 Mart 1921, Londra Konferansı Altıncı Celse Zabıtnameleri, s. 1-5.

58 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, s. 5.

lu ile ilgili maddelerinde değişiklik yapılabilirdi. Osmanlı Devleti, doğu sınırında Ermenilere toprak vermeliydi. Ermenilere verilecek olan araziye Cemiyeti Akvam'ın atayacağı bir komisyon belirleyecekti. İtilaf Devletleri, barışın bir an önce yapılması için İzmir'i Osmanlı Devletine bırakacaklardı. Fakat İzmir'de yabancı bir subayın idaresinde bir Yunan askeri müfrezesi bulunacaktı. Yunan müfrezesinde bulunacak asker sayısı, İzmir'deki Rum nüfusun oranına göre belirlenecekti. Aynı nüfus oranı İzmir idare meclisinin seçiminde de gözetilecekti. Cemiyet-i Akvam İzmir'e bir Hıristiyan vali atayacaktı. Vali görevini seçilmiş bir meclise dayanarak yapacaktı. İzmir'deki bu yönetim tarzı beş yıl için geçerli olacaktı. Taraflardan birinin İzmir'deki bu yönetim şeklinin değişmesi için Cemiyeti Akvama başvurması halinde İzmir'in yönetim şekli değiştirilebilecekti.⁵⁹

Bu teklif, İstanbul'da bakanlar kurulunda görüşülmüştür. İstanbul Hükümeti'nin teklif hakkında düşünceleri: Sevr'in hangi maddelerinin kesin olarak değiştirileceği bilinmeden ve Ankara Hükümeti'nin tavrı öğrenilmeden teklif hakkında bir cevap verilmemeliydi öncelikle. Trakya'nın Türkiye'ye verilmemesi İstanbul'u ve Marmara'yı saldırıya açık hale getiriyordu. Eğer İzmir teklifte önerilen şekilde yönetilecek olursa yeni bir Makedonya sorunu ile karşı karşıya kalınacaktır. Hem İzmir'in hem de Trakya'nın milliyetler ilkesine aykırı olarak Yunanistan'a bırakılması "Ahali-i İslamiye'nin" onurunu kıracaktır. Onuru kırılan bu insanların Anadolu'da Rumlarla yan yana yaşaması beklenmemeliydi. İstanbul'un idaresinin boğazlar komisyonu etkisinde kalmaması önemliydi. İstanbul Boğazı'nın Avrupa sınırı Karadeniz girişine kadar uzatılmıyordu.⁶⁰

Hem İstanbul Hükümeti temsilcileri hem de Ankara Hükümeti temsilcileri, konferansın teklifine karşı ayrı ayrı görüşlerini söylemişlerdir. İstanbul Hükümeti heyeti, Doğu Trakya'nın Osmanlı Devletine bırakılmasını istemiş ve İzmir'de Yunan askeri varlığının egemenlik ilkesine aykırı bulmuştur.⁶¹ Ankara Heyeti'nin 12 Mart 1921 sabahında verdiği cevap: Yunanistan, İtilaf Devletleri tarafından getirilen uluslararası bir komisyonun Trakya'da ve İzmir'de nüfusun niteliği konusunda çalışmalar yapması teklifini kabul etmeyerek; Trakya ve İzmir'de nüfus çoğunluğunun Rumlarda olduğu iddiasının temelsiz olduğunu kabul etmiştir. İtilaf Devletleri, Yunanistan'a verdikleri maddi ve manevi desteği kesmelidirler.⁶² Londra Konferansı, doğu sorunu veya Türkiye sorunu konusunda bir karar alamadan dağılmıştır.

59 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, Londra Konferansı Yedinci Celse Zabıtnameleri EK 1, s. 1-3; **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 3, 13 Mart 1921, s. 44-45.

60 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2673, Gömlek: 3, 15 Mart 1921, s. 52; **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2678, Gömlek: 1, 17 Mart 1921, s. 70; **BOA: MV.** , Dosya: 221, Gömlek: 90, 15 Mart 1337, s. 1-3.

61 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, Londra Konferansı Yedinci Celse Zabıtnameleri EK2, s. 9-10.

62 **BOA: HR. SYS.** , Dosya: 2674, Gömlek: 7, 12 Mart 1921, Londra Konferansı Yedinci Celse Zabıtnameleri EK3, s. 12.

Sonuç

Londra Konferansı'nın toplanmasına, Ankara Hükümeti'nin Doğu Anadolu'da Ermenistan'a ve Batı Anadolu'da Yunanistan'a karşı kazandığı askeri başarılar neden olmuştur. Bu iki başarı, Sevr Barış Antlaşması'nın Anadolu'da uygulanması konusunda, İtilaf Devletleri'nin sahadaki taktik ve psikolojik üstünlüğüne darbe vurmıştır.

Bütün bu gerçekler ortadayken, İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti'nin başarılarını görmemek için, Londra Konferansı görüşmelerine, Ankara Hükümeti temsilcilerini doğrudan çağırılmamıştır. Onları, İstanbul Hükümeti temsilcilerinin bir parçası olarak görmüşlerdir.

İtilaf Devletleri, buradaki hareketlerinde iki yönlü bir fayda elde etmeyi planlamışlardır. Öncelikle İstanbul Hükümetini meşru görüyorlardı. Haliyle Ankara Hükümetini diplomatik olarak tanımadıkları için onu meşru görmüyorlardı. İkinci olarak, iki hükümetin temsilcilerini Londra'ya davet ederek, bunların konferans sırasındaki çatışmalarından yararlanmak istemişlerdi.

Konferans öncesindeki ve sırasındaki gelişmeler, İtilaf Devletleri'nin beklemedikleri gibi olmadı. Önce İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti temsilcilerini de ayrıca konferansa davet ettiler. Bu davet ile İtilaf Devletleri, Ankara Hükümetini diplomatik olarak tanımış oldu. Konferans sırasında, Ankara ve İstanbul Hükümeti temsilcilerinin çatışmayacağı, konferansın daha birinci celsesinde belli olmuştur. İki heyet, aynı yönde taleplerde bulunmuşlardır. Bu talep, Türklerin ağırlıklı olarak yaşadıkları alanlarda, bağımsız bir devletin kurulması olarak özetlenebilir. Konferansın ikinci celsesinden itibaren, Türk tarafının bütün taleplerini Ankara Hükümeti temsilcisi Bekir Sami Bey dile getirmiştir.

Londra Konferansı görüşmelerinin bütünü göz önüne alındığında, konferansta Sevr Barış Antlaşması'nın İzmir, Doğu Trakya, Ermenistan ve Kürdistan ile ilgili kısımları görüşülmüştür.

İtilaf Devletleri adına İngiliz yetkililer, Trakya ve İzmir'de nüfus yoğunluğunun Rumlarda olduğu tezini ortaya attılar. Adı geçen iki bölgede nüfus yoğunluğu ve niteliğinin belirlenmesi için bir uluslararası komisyonunun çalışmasını talep ettiler. Türk tarafı bu talebi kabul etmiştir. Ama Yunanistan kabul etmemiştir. Yunanistan bu hareketi ile Trakya ve İzmir'de Rum nüfusu fazladır savının temelsiz olduğunu da kabul etmiş oldu.

Konferans gündemini ikinci olarak Kürdistan ve Ermenistan meselesi meşgul etmiştir. Kürdistan konusunda Bekir Sami Bey'in, Kürtlerin Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde temsilcileri var, onlar ayrı bir devlet kurmak istemiyor iddiasına Lord Curzon'un bir cevap verememiş olması önemli bir tarihsel kayıttır. Ermenistan ve onun sınırları görüşülürken, Bekir Sami Bey'in Kars, Ardahan ve Gümrü şehirlerinde halk oylaması yapılması teklifini Lord Curzon'un sert bir şekilde reddetmesi, Wilson şartlarının veya milliyetler ilkesinin, İtilaf Devletleri'nin kendi çıkarlarına ters geldiği zaman uygulanmayacağını ortaya çıkarmıştır.

Konferans görüşmelerinin tamamında İtilaf Devletleri, Sevr'in sınırlar dışındaki maddelerini kesinlikle tartışmaya açtırmamışlardır. Bundaki amaçları, Osmanlı Devleti'nin devlet olma özelliklerini elinden alan askeri, siyasi, mali denetim mekanizmalarını elden kaçırmak istememeleriydi. Ankara Hükümeti, Yunanistan karşısında diplomatik olarak üstün olduğu için, bu iki hükümeti konferans süresince karşı karşıya getirmedi.

İtilaf Devletleri, Sevr'in Anadolu'daki Türk egemenliğini daraltan, Türkleri tamamen denetim altına alan ruhandan taviz vermek istemedikleri için ve Yunanistan'ı her halde desteklemekten vazgeçmek istemedikleri için konferans bir sonuca varamadan dağılmıştır.

Ama bu konferansın kazananı Ankara Hükümeti olmuştur. Ankara Hükümeti, bu konferansla birlikte İtilaf Devletleri tarafından diplomatik olarak tanınmıştır. Ankara Hükümeti, İtilaf Devletlerine, Türkiye meselesinin veya doğu sorunun çözülmesi için ancak kendileri ile görüşülmesi gerektiğini göstermiştir.

1. NOLU BELGE: BOA: HR. SYS. , Dosya: 2673, Gömlek: 1, 25 Kanunusani 921, s. 70.
Belgenin konusu: Paris'te 25 Ocak 1921'de Londra Konferansı'nın Toplanması Kararının Alınması

قید تمامی

دوسیه:

15/60/d

قلم مخصوص

قلم نوسروسی:

بیض تاریخ	مسود تاریخ	عجز	ادو شهبندی مدری مدری	مدری مدری	المولات

نوع مسوده:

مستند اولیای اوراق	مستند	امارات و استیلاوات

هومی نوسرو
مخصوصی نوسرو
تاریخ:

۱ - در سند هفت شماره شده اندزه ، ششم نوسره
درک تنقد بر عهدیه عمیق و نوبه حکمتی بر خصمه ملک
برقوتانی چنانچه رعیت اولیای هفت .

۲ - حاربات فریاده هدر کوبیده به نفیوت اطریزیه
درک انبوهه امه ترکا فرقه ایضا اشهره اولیای سرور معاهده سی
فریاده استی کنه اید کله .

۳ - صحت سیم کله برده رعیت
ناروسه لایحه حاکم و عقارت عمال کله رفقه سمانده
بوتنه اولیای .

۴ - قوتانی از ان وجه نایه حکمیه ده رعیتانه کله بر کله .

2. Nolu Belge: BOA: MV., Dosya: 221, Gömlek: 90, 15 Mart 1337, s. 1-3
Belgenin konusu: Londra Konferansı'nın son celsesinde İtilaf Devletleri'nin teklifleri ve bu teklif hakkında İstanbul Hükümeti'nin Görüşü

 خواجه نصیر الدین تبریزی
 تاریخ: ۱۵ مارچ ۱۳۳۷
 مورود: ۱۶ مئی ۱۹۱۶
 وزارت امور خارجه
 شماره: ۱۹۰

دوره قونفرانس و تفصیل خصصیات آتیه فی تلخیص ایندیر:

معاہدہ فی تقدیرات اخیرہ سلم تطبیقہ الیکتریکی تقدیر و دولہ تصفیر کرانیک جمعیت اقوام قریبہ تسلیم
 متعالیہ . ہننا بولندہ اشراج حقہ کی تردید معاہدہ دہہ قالہ یہ ایچوہ (بوغاز لریقہ سولہ
 ریاستی ترکیہ یہ توذیع اولاجوہ) و ترکیہ مذکور قہ سونہ ایکہ رایہ مالک بیہ تصفیر .
 اصلاحات عدلیہ و زرمنہ احضارہ ملور قہ سونہ وہ ترکیہ رضی تخیل ایہ لہ جہ اردولک
 مقدارے اوتوز سہہ یکہ ترا نازار دہہ قہ سہہ یکہ ابلاغ اولاجوہ اجنبی ضابطہ ملک
 مقدارے تصفیہ و صورت توذیع لری حکومت سہہ ملک انضمام موافقیہ اجرا ایہ لہ جہ
 و تجدید سلطنت ایہ کتابت عسکر یہ حقہ بعضہ تقدیرات با یہ جہہ بوغاز لری قہ سولہ
 کیلیوی شہ جزیرہ کی ایہ تلفظ طراغہ قدر اولاجوہ رضی یہ آسار دہہ رضی بوز جہہ آطردت
 قہ بیانیہ و متابول بوغاز لریک ہوا ایک طرف سہہ یکہ سہہ لیرتو قدر اولاجوہ رضی ایہ لہ
 جزائر قہ سولہ و سرور دہہ بوغاز لری حاکم آطردہ تخیل اولاجوہ . تفصیل متابول
 ایہ ایڑت شہ جزیرہ سہہ سرعت تخلیس و اشغالک یا اکثر حیثیہ قلعہ ایہ کیلیوی یہ تجدید
 موافقت ایہ مامہ و متابول بوغاز لری کی بلیر ف منطوقہ دہہ عسکر کیہہ بلیمہ حقہ یہ تجدید
 تفصیل جہہ حقہ ترکیہ فی دہا ز یادہ صنوہ آتیکہ امکانہ اشکال و متابولک بعضہ لری
 تقدیر متابول و درل . خصصیات مالہ دہہ تفصیل ترکیہ لری و جہہ لری مامہ ساعت و
 بوغظ لری لری مالہ قہ سولہ عثمانی مالہ ناظر لریک ریاست خرید کی تحتہ وضع اولاجوہ و
 ترکیہ وضعیت مالہ سہہ سولہ مامہ (عناص) و متفقہ علاقہ دار ایہ نہ مسائل مالہ رضی
 رایہ اشتراک مالہ برخصی واسطہ سلم قہ سونہ اشتراک ایہہ جہک در مجلس سولہ
 مالہ قہ سولہ مالہ ناظر لری برابر احضار ایہہ جہی بود جہہ تقدیر حقہ اولاجوہ یا اکثر تقدیرات

1

MV. 221 / 30

MV.00221

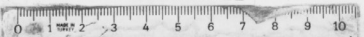
خواجه نصیر الدین
صیقلی کاتب

مذکورہ مواز نہ مالی بی متا آیدہ جگہ کھلے ایسے بودیم برای تصدیقہ تہیونہ اعادہ اولاجیہ
 تکریر احتیاجات اعمہ سے خصوصاً بعضہ قیودات ایام حریت قدیمت نامی اولاجیہ۔ اجتناب
 لغوی مسئلہ سے وہ بعضہ شرائط تہذیبہ نظر اعتبارہ اولاجیہ۔ کردار کلمہ نامی و اولاجیہ
 متافعی مؤثرہ موضعی امتیازاتی تہذیبہ شریک شریک متفکر ملاحظہ کنندہ احوال حاضرہ عملیہ سے
 موازہ قدیمات اجناس متقابل درل۔ احکام حاضرہ تکریر نامی اعتبارہ نامی اعتبارہ حد و درستی
 از رز نہ ملی بریورہ مالکیت حقنی معینی و جمعی اقوام طرفہ نکالی حقانیہ ارشدستان
 ترک و دور ایلم جگہ ارضی بی جملہ تحقیق معلوم ایلم جگہ قومیوں تک مقدار حق تصدیقہ تہذیب
 تہذیب قبل ایلم جگہ حاکم۔ متفکر احوال مؤثرہ حاضرہ تک ختام بولی و صلح عودتی
 تا ایلم مقصد ایلم از سر ملائحتی نہ بر حاکمیت عثمانیہ در بر اولاجیہ۔ از سر تہذیبہ ہونا نہ مفرزہ
 تکمیلی ایضا ایلم بولیوں تک سالی سارہ سندہ اجنبی ضابطہ نہ قبائلی سندہ ہونا نہ ہونا
 بہ المللی تصدیقہ طرفہ نکالی تاک عدد و ملکی نسبتہ طویلانیہ بر تہذیبہ قومیہ
 طرفہ آسارہ محافظہ اولاجیہ۔ تہذیبہ امور وارہ در ضمن تہذیبہ اولاجیہ۔ جمعی اقوام
 طرفہ نہ فرستایہ بر والی تہذیبہ اولاجیہ۔ سہولت انتخاب بر مجلس ادارہ ایلم کہ انتخاب بر مجلس ایلم
 اشناد ایلم جگہ در تہذیبہ صورت تہذیبہ سہ طرفہ نہ بری تک جمعی اقوام راہبانی
 تہذیبہ نہ تہذیبہ اولاجیہ حاکم۔ ترا یاد مہجرت ایلم سہولت تہذیبہ ہونا نہ مفرزہ
 بولغی خصوصاً طرفہ نہ اعترافہ ایلمہ و تعلیمات واقعہ حکمیت عثمانیہ طرفہ نہ عربیہ و مسلمانیہ
 تہذیبہ اولاجیہ و بالاخرہ جواب تطمین و بر ملک شریک جگہ۔ ختام در تہذیبہ۔ فرانکولینہ
 اقرعہ ہیتی اراستہ تہذیبہ خاصاتہ و تکریر ایلم سورہ بی تہذیبہ ایلمہ حدود اولاجیہ تہذیبہ
 نہ عاقل اولاجیہ وارہ خطہ تہذیبہ تعقیب ایلمہ کلہ و ایلمہ فرانکولینہ اشناد نہ ہونا نہ اراستہ
 زیادت ایلم ماہ طرفہ تہذیبہ ایلم جگہ وارہ بر اراستہ ختام یا اراستہ اولاجیہ برای معاملات
 آری تہذیبہ اولاجیہ

MV. 221/30

2

MV.00221

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Harici Siyasi (HR. SYS.), Dosya: 2886, Gömlek: 33.

BOA: Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Dosya: 221, Gömlek: 19.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2672, Gömlek: 10.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2673, Gömlek: 1.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2672, Gömlek: 11.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2678, Gömlek: 1.

BOA: İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), Dosya: 37, Gömlek: 42.

BOA: MV, Dosya: 255, Gömlek: 27.

BOA: Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya: 4674, Gömlek: 35487.

BOA: MV, Dosya: 221, Gömlek: 50.

BOA: BEO, Dosya: 4673, Gömlek: 350468.

BOA: MV, Dosya: 221, Gömlek: 58.

BOA: MV, Dosya: 221, Gömlek: 56.

BOA: BEO, Dosya: 4673, Gömlek: 350469.

BOA: BEO, Dosya: 4673, Gömlek: 350468.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2722, Gömlek: 11.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 1.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 2.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 3.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 4.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 5.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 6.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2674, Gömlek: 7.

BOA: HR. SYS. , Dosya: 2673, Gömlek: 3

BOA: MV. , Dosya: 221, Gömlek: 90.

Kitaplar

ATATÜRK, Mustafa Kemal (2003). Nutuk, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

BARDAKÇI, Murat (2014). İttihadçı'nın Sandığı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı. Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2003.

BIYIKLIOĞLU, Tefik (1962). Türk İstiklal Harbi, C. 1, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

BUDAK, Ömer (2002). Sevr Barış Antlaşması, Ankara: Bilge Yayınevi, 2. Baskı.

ÇELEBİ, Mevlüt (2002). Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

ERİKAN, Celâl (2014). Kurtuluş Savaşı Tarihi, Hazırlayan: Rıdvan Akın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı.

JAESCHKE, Gotthard (2011) Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Çeviren: Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı.

Milli Nevsal, İstanbul Kanaat Matbaası, İstanbul 1338.

TANSEL, Selahattin (1978). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt: 3, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı.

TANSEL, Selahattin (1978). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt: 4, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı.

Sürelî Yayınlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 27 Şubat 1337, C. 8.

Takvim-i Vakayi (TV)

Hâkimiyet-i Milliye